

Türk Edebiyatında Deneme Literatürü

Yunus BALCI*

DENEME, BUGÜNKÜ anlamında bir edebî tür olarak Türk edebiyatına Batı edebiyatlarından girmiştir. Batı edebiyatlarında ise bir edebî form olarak Montaigne'in buluşu kabul edilmektedir. 1580'de *Les Essais* adlı eserinin girişinde eseri hakkında bilgi veren Montaigne, bir anlamda denemeyi de tanıtmış oluyordu:

Okuyucu, bu kitapta yalan dolan yok. Sana baştan söyleyeyim ki, ben burada yakınlarım ve kendim dışında hiçbir amaç gütmедim. Sana hizmet etmek yahut kendime ün sağlamak hiç aklımdan geçmedi; böyle bir amaç peşinde koşmaya gücüm yetmez. (...) Kısacası, okuyucu, kitabımın özü benim. Boş zamanlarını bu kadar sudan ve anlamsız bir konuya harcaman akıl kârı olmaz. Haydi, uğurlar olsun.¹

Montaigne aynı eserinin "Denemelerin Konusu" başlıklı yazısında başkalarının insanoğlunu yetiştirmekle, kendisinin ise onu anlatmakla ilgilendiğini ve bu konuda da kendisinden hareket ettiğini, amacının değişen, birbirine benzemeyen olayları, kararsız ve bazen çelişmeli fikirleri yazıya dökmek olduğunu, ruhunun sürekli bir arayış içinde bulunduğunu ve bir anlamda bu arayışı yazılarına aktardığını² söylemektedir. Andre Gide de Montaigne'in gücünün kendisindeki tutarsızlıkları ve çelişkileri kabul etmeyi bilmiş olmasından ileri geldiğini ve sadece tutarsızlığı görmekten daha fazlasını yaptığını³ belirtmektedir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Batı kültüründe deneme "bir konuyu tartışan, tanıtan, o konu hakkında belli bir bakış açısından insanları ikna etmeye çalışan bir nesir türü"⁴ yazarın herhangi bir konuyu tartışmaya açtığı veya okuyucuyu belli bir bakış açısından ikna etmeye çalıştığı kısa edebiyat türü⁵

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

¹ Montaigne, *Denemeler*, çev. Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul, 1987, s. 25.

² *A.g.e.*, s. 27-28.

³ Andre Gide, "Montaigne", çev. Sibel Bozbeyoğlu, Tuna Ertem (haz.), *Çağdaş Fransız Edebiyatı Eleştirisi Seçkisi*, Ankara 2001, s. 16-17

⁴ M. H. Abrams, *A Glossary of Literary Terms*, 1981, s. 55

⁵ "Essay", *The Columbia Encyclopedia*, 6. baskı, New York, 2004, s. 15947.

olarak tanımlanır. Deneme, belli bir alandaki okuyucu tipine değil, daha genelle hitap etmeyi amaçlar. Deneme, belirlenmiş bir tekniği olmayan, anekdotlarla, örneklemelerle, ironi ve hicivle çekici hale getirilmiş serbest bir yazıdır.⁶

Fransız yazar Montaigne, 1580'de *Les Essais* ile ilk kez bu türün adını koymadan önce Greklerde Theophrastus ve Plutarch, Romalılarda Marcus Aurelius, Çiçero ve Seneca denemeye benzer yazılar yazmışlardı.⁷ Aslında deneme benzeri nesir yazılarına bütün dünya edebiyatlarında rastlanmaktadır. Bazı araştırmacılar bu türün Avrupa edebiyatlarında ortaya çıkmasından çok önce Çin ve Hindistan gibi Doğu ülkelerinde var olduğunu ileri sürmüşlerdir. Essay/deneme, kelime anlamı itibariyle “denemek, girişmek, teşebbüs etmek, kalkışmak” anlamlarına geliyordu ve bilimsel ve teknik yazıların tersine Montaigne'in tartışmalarının sistematik olmayan yapısını ifade ediyordu. 1597'de Bacon bu terimi “Hakikat Üzerine”, “Evlilik ve Bekâr Hayatı Üzerine” gibi bazı konularda kurnazca yorumlarını içeren kendi *Essays*'ının adı olarak kullanıp onu İngiltere'ye taşıdı.⁸ Bacon deneme türüne şekil, üslup ve içerik bakımından yeni bir çehre kazandırmıştır. Fakat bizzat Bacon'un kendisi denemenin çok daha önceki bazı yazı tecrübelerine dayandığını ifade etmekteydi.⁹

Daha sonra Alexander Pope bu terimi *Eleştiri Üzerine Deneme, İnsan Üzerine Deneme* adlı eserlerinde kendisinin manzum açıklamalarını ifade için kullandı. Fakat XVIII. yüzyıldan sonra manzum deneme pek az rağbet gördü. Kendilerinden sonra gelen pek çoğuyla birlikte Addison ve Steele'in *Tatler* ve *Spectator*'u nesir denemesine modern şeklini verdi ve deneme XIX. yüzyılın başlarında edebiyat dergilerinin önemli bir türü haline geldi. Bu yüzyılda deneme sanat ve edebiyat konularına yönelik tenkit içeren bir tür haline gelir. Günümüzde pek çok dergide pek çok denemeye ve deneme yazarına rastlamaktayız.¹⁰

Montaigne ve Bacon Batı edebiyatlarında formal (resmî) ve informal (teklifsiz, senli benli) olmak üzere iki farklı denemenin de ortaya çıkmasına yol açmışlardır. “Montaigne tarzı” olarak bilinen informal deneme okuyucu ile samimi bir hava içerir; özel konular yerine her gün olan şeyleri yazarın keşfettiği orijinal açılımlarla rahat bir atmosfer içinde anlatmayı tercih eder. İnfomal deneme samimidir, yumuşak bir hava taşır, konuşma diline yakın bir üslupla yazılır. Bu tarz denemenin tanınmış isimleri ise Jonathan Swift, J. H. Newman, Mark Twain, Charles Lamb, William Hazlitt, Thomas De Quincey, James Thumber, E. B. White, George Orwell, E. M. Forster gibi isimlerdir. Bacon tarzı olarak da bilinen formal denemede ise yazar bir otorite kimliğinde konuşur ya da en azından o konuda yüksek bilgi sahibi bir insan konumunda konusunu derli toplu izah

6 M. H. Abrams, *a.g.e.*, s. 55

7 *The Columbia Encyclopedia*, s. 15947.

8 M. H. Abrams, *a.g.e.*, s. 56; *The Columbia Encyclopedia*, s. 15947.

9 Hugh Walker, *The English Essay and Essayists*, Londra ve Toronto, 1915, s. 5.

10 M. H. Abrams, *a.g.e.*, s. 56.

eder. Bu tür deneme dogmatik, sistematik ve açıklamacıdır. Örneklerini ise o konuda yazılmış ciddi makale ve kitaplardan seçer. Bu türün tanınmış isimleri Joseph Addison, Samuel Johnson, Matthew Arnold, John Stuart Mill, J. H. Newman, Walter Pater, Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau'dur. Bugün formal ve informal deneme arasındaki fark ortadan kalkmış gibidir.¹¹

Türk edebiyatında deneme konusuna geldiğimizde ise durumun biraz daha karışık olduğunu görürüz. Batılı edebiyat türlerinin hemen hepsi içerik ve şekil özellikleriyle XIX. yüzyılda edebiyatımıza girmişken denemenin *essay*'in karşılığı olan *deneme* adıyla ve bunun ifade ettiği şekil ve içerik bilinciyle edebiyatımıza girişi daha geç olmuştur. Aslında bunda Batı edebiyatlarında da denemenin tam olarak sınırlarının belli olmamasının etkisi bulunmakla birlikte bir roman, hikâye, tiyatro, gazete kadar öncelikli bulunmamasının da etkisi vardır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki aşağıda dile getireceğimiz üzere adına deneme denmemiş olsa da aslında edebiyatımızda Tanzimat sonrasında deneme benzeri yazılar yazıla gelmiştir. Bunu ifade ederken Batılı bir bilinçle işlenmiş *essay* tarzı yazıları kastetmekteyiz. Aslında Eski edebiyatımız içerisinde bir bütün halinde olmasa da tarz açısından Batı edebiyatlarındaki denemeye benzeyen yazılar bulmak mümkündür.

Bilhassa nesir yazılarını içeren münşeatlarda, tezkire mecmualarında, siyasetnamelerde, kıyafetnamelerde, şehrengizlerde denemeye yaklaşan kısımlar bulabiliriz. Mesela, Beyanî'nin tezkiresinin başında tezkiresini nasıl düzenlediğini anlatırken kullandığı üslup yukarıya alıntısını yaptığımız Montaigne'in denemelerini tanıtırken gösterdiği samimiyetten pek de uzak değildir:

(...) ceste ceste şuâranun meşhur olanlarını ve şiiirlerinin elsine-i nasda şöhet bulanlarını yazup gayrısın tay itmekle ve vasıfların telhis itmekle gûyâ bir kitapdan bir risâle ahz eyledüm. Bunu halk görüp pesend ü tahsin itsün diyü itmedüm. Belki kendüm ahyanen okuyup kesb-i safa ve ashabına dua itmek için eyledüm.¹²

Ancak tabii ki bu tür yazıların birer deneme kabul edilebilmesi için bunlar yeterli değildir. Çünkü burada asıl dikkat edilmesi gereken, Batılı bir bilinç, insan, hayat ve edebiyat görüşüyle şekillenmiş bir formdur. Bu bakımdan deneme konusunda bakışımızı otomatik olarak edebiyatımızın yenileşme sürecine yöneltmemiz gerekmektedir. Çünkü Tanpınar'ın ifadesiyle "(...) eski nesir bir çeşit rahat ve dağınık konuşmada kalmıştır. (...) Türkçede nesrin teşekkülü için insanın ve cemiyet müesseselerinin değişmesi, tahsil sisteminin Türkçeye dönmesi lazımdı. İşte Tanzimat bunu yaptı."¹³

11 *The Columbia Encyclopedia*, s. 15947; M. H. Abrams, *a.g.e.*, s. 56.

12 Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1984, s. 287.

13 Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIXuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1985, s. 33.

Tanzimat'ın ilk edebî neslini oluşturan Şinasi-Namık Kemal-Ziya Paşa mektebinde çeşitli nesir örnekleri bulunmakla birlikte Batılı anlamda deneme bilinciyle yazılmış bir nesre rastlayamıyoruz. Fakat bilhassa gazete gibi önemli bir iletişim vasıtasının toplum hayatımıza girmiş olması, halkı aydınlatma ihtiyacı ve benzeri sebepler dolayısıyla nesir de kültür hayatımızın önlerinde yer almaya başlar. Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahvâl* ve *Tasvir-i Efkâr*'da çıkan ve "makale" diye adlandırılan yazılarının ne derece gerçek makaleyle örtüştüğü de tartışılır bir noktadır. Çünkü bir düşünce vasıtası olarak edebiyatımızda yer etmeye başlayan nesrin türler bakımından henüz tam olarak birbirinden ayrılmadığı bir gerçektir.¹⁴ Bu yüzden bu tipteki yazıları makalenin olduğu kadar deneme, sohbet ve tenkit türünün de ilk örnekleri arasında saymak gerekmektedir. Gerek Şinasi'nin ve gerek Namık Kemal'in bu tipteki yazılarında kimi zaman bu türlerin özelliklerini bir arada görebilmek mümkündür. Çok bilinen metinler olması dolayısıyla Şinasi'nin "Tercüman-ı Ahval Mukaddimesi", Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa" adlı yazısı bahsini ettiğimiz şekilde daha sonraki yıllarda ayrışacak olan pek çok nesir türünün bir örneği sayılabilirler. Mesela Namık Kemal'in "Tiyatrodan Bahseden Arkadaşlara" başlıklı yazısı bu türlerin hepsine bir basamak kabul edilebilecek bir özelliği barındırmaktadır:

(...) Tiyatroyu ne kadar sevdiğimi ve ona dâir olan âsâr ile ne kadar tevaggul ettiğimi ta'rif iktizâ etmez. Binâenaleyh müsâadenizle ben de bahse karışmak istiyorum. (...) Fikrimce tiyatro esasen öyle ma'rifet veya ahlâk mektebi değil, adetâ bir eğlencedir. Hattâ birtakım hazîn hazîn fâci'alar da tiyatroları eğlenmekten çıkaramaz.¹⁵

Tanzimat'ın ikinci neslinde birey ve sanat merkezli bir anlayışın oturmaya başlaması denemenin ruhuna uygun bir zemin hazırlar. Şahsi bakışın değer kazanması, acemice de olsa birey merkezli bir tenkit anlayışının yavaş yavaş oluşması bunda etkilidir. Rezaizade Mahmut Ekrem'in, Abdülhak Hamid'in, Muallim Naci'nin ve edebiyat ortamının zenginliğine katkıda bulunan diğer yazar ve şairlerin deneme kategorisine koyabileceğimiz bazı nesirleri bulunmaktadır.

Bilindiği üzere Servet-i Fünûn dönemi edebiyatı, Batılı türlerin yerleşmesi ve ayrışması bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde de bir nesir türü adı olarak "deneme"ye rastlayamıyoruz fakat gazete ve dergilerin sayılarının çoğalmış olması ve edebiyat, sanat kültür ve toplumla ilgili meselelerin Batılı bir bakış açısıyla ele alınır, üzerinde tartışılır hale gelmesi, nesrin de git-tikçe geniş bir soluk kazanmış olması dolayısıyla ortaya çıkan bir perspektif içerisinde denemeye daha çok yaklaşan yazıların varlığından bahsedebiliriz.

14 Nitekim aynı kesinsizliğin Tanzimat döneminde roman ve hikâye arasında da söz konusu olduğunu bilmekteyiz.

15 Kâzım Yetiş, *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, İstanbul, 1996, s. 94.

“Musahabe” başlıklı yazıların çokluğu, tenkidin gittikçe Batılı bir yaklaşımla edebiyatımıza girmiş olması, tecrübe-i kalemiye veya kalem tecrübesi anlayışı içerisinde yer alan nesir yazılarının yelpazesini genişletmiştir. Mesela Fikret’in “Musahabe-i Edebiye” başlıklı yazıları, Cumhuriyet sonrası edebiyatımızda herhangi bir deneme kitabında rastlayacağımız türdendir.

Bu dönemde Fikret’in yanı sıra Ahmet Hikmet’in, Ahmet Şuayb’ın, Cenab Şahabettin’in, Halid Ziya’nın, Hüseyin Cahid’in, İsmail Safa’nın, Celal Sahir’in vb. nin de birer başarılı deneme örneği olabilecek yazıları bulunmaktadır.

Genellikle adı deneme olmasa da Batılı anlamda ilk deneme örneklerinin II. Meşrutiyet dönemi edebiyatçılarında görüldüğü ifade edilir. Bilhassa Ömer Seyfettin’in, Ahmet Rasim’in, Ahmet Haşim’in, Yahya Kemal’in, Yakup Kadri’nin, Halide Edib’in başarılı deneme yazıları söz konusudur. Fakat bu edebiyatçıların büyük bir kısmı, bahsini ettiğimiz deneme türündeki eserlerini daha çok Cumhuriyet devrinde vermişlerdir.

Bu dönemde çok sayıda denemeye benzer yazıların yazılmış olmasında edebiyatımızın Batılılaşma yolunda önemli bir mesafe kat etmiş olması, artık ciddi bir alt yapıya sahip hale gelmesi ve daha önemlisi Batı edebiyatlarını ve edebiyatçılarını yakından tanımış yazarlarımızın sayıca artmış bulunması etkilidir. Diğer taraftan Tanzimat’ın ikinci nesliyle başlamış olan edebiyat, sanat ve hayat karşısındaki birey merkezli bakış açısının Servet-i Fünûn’da ciddi bir seviye yakalamış olmasının da katkısını unutmamak lazımdır. Çünkü denemenin temel motiflerinden birisi bireyci bakış açısına sahip olmasıdır. Fakat yine de Meşrutiyet döneminde bahsini ettiğimiz denemelerin bir tür bilinciy-le yazıldıklarını söyleyemeyiz.

Ömer Seyfettin 25 Ağustos 1908’de çıkan bir yazısında deneme anlamında *essais* kelimesini kullanır, fakat bu başlı başına bir tür adı olarak değil de Spencer’in eserinin adıdır:

İçlerinde dünyada vaktiyle bir Spencer olduğunu, sonra bu Spencer’in *Essais Politiques* serlevhali bir eseri olduğunu ve bu eserin içinde “Le Gouvernement representatif” namı tahtında intihabata dair ciddi yazılar bulunduğunu bilen, okuyan değil; işiten var mıdır?¹⁶

Bu alıntı Meşrutiyet yazarlarının çeşitli konular üzerine Batılı yazarların denemelerini de okuduklarını göstermektedir. Nitekim Ömer Seyfettin’in 9 Şubat 1919’da *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde çıkan “Tarzların Teakubu” başlıklı yazısı bu türün “musahabe” başlığı altında da olsa artık edebiyatımıza girdiğini göstermektedir:

Meşhur bir Alman filozofu bütün insanları iki kısma ayırır: Birincilere emir, ikincilere esir ruhlular der. Bu, şüphesiz mücerret, pek dar bir tasniftir. Sözde

16 Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri –Makaleler 1*, Hülya Argunşah (haz.), İstanbul, 2001, s. 89.

esir ruhlu insanlar daima, her şeyde, her yerde kendileri için bir itisaf tahayyül ederlermiş! Kendilerinden bir şey rica etmeniz emrediyorsunuz, zorla yaptır-mak istiyormuşsunuz sanırlarmış. Ben artık bu fikirde biraz hakikat bulmağa başladım. Musahabelerimin birinde umumi bir lisanla vezinlerden bahset-miştim. (...) Edebiyat denince aklıma bütün edebiyatımızın tarihi gelir.¹⁷

Aynı şekilde XX. yüzyıl şiirimizin önde gelen isimlerinden Yahya Kemal, şi-irleriyle olduğu kadar nesirleriyle de kendi döneminde ve sonrasında dikkat çekmiş bir şairimizdir. Uzun yıllar Fransa'da kalmış olması, Batılı yazar ve şair-leri, Batılı edebî türleri yakından tanımış olması edebiyatımızda da bu alanlar-da orijinal örnekler vermesine yol açmıştır. Şüphesiz ki çok iyi bildiği Fransız edebiyatı içerisinde güzel deneme örneklerinden de etkilenmiş olması gayet tabiidir. Bir sohbet havası içerisinde yazdığı nesirlerinin çoğunda deneme tü-rünün inceliklerine de rastlamış olmamız bu etkiye bağlanabilir. *Aziz İstanbul, Eğil Dağlar ve Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*'da kendi za-manının sosyal ve siyasî meseleleriyle karışık bir hatırat havası ağır bassa da bunlarda yer yer bir deneme havası da sezilir.

Yine Meşrutiyet yıllarının ve edebiyatımızın önde gelen şairlerinden biri olan Ahmet Haşim'in büyük bir kısmını Cumhuriyet sonrasında yazdığı *Bize Göre, Gurabâhâne-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi* adlı eserlerinde topla-nan yazılarında Montaigne tarzı informal denemenin oldukça başarılı örnekle-rini bulmaktayız. Yahya Kemal'in *Aziz İstanbul* kitabından aldığımız örnekte daha ziyade formal yani Bacon tarzı bir üslup bulunmakla birlikte, Ahmet Ha-şim'in deneme diyebileceğimiz yazıları daha şahsî bir özellik taşımaktadır. Bu eserlerin tek bir cilt halinde basıldığı MEB baskısına bir önsöz yazan Mehmet Kaplan, bu yazılarda Ahmet Haşim'in Fransız filozof yazar Alain'in *proposları*-nın etkisinin bulunduğunu söyler.¹⁸ Yer yer bu yazılardan bahsederken Kap-lan'ın sohbet ve fıkra kelimelerini kullansa da çoğunlukla "bu nesirler" ifadesi-ni tercih etmesi; deneme, sohbet, fıkra ve kimi zaman da şahsî tenkidin birbi-rinden kesin çizgilerle ayrılamamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim İnci Enginün, sohbet ve fıkrayı da deneme türü içinde saymaktadır.¹⁹

Bu eserlerinde Ahmet Haşim sanat, edebiyat, kültür, tarih içerikli yazıları-nın yanında gündelik konulara, sosyal ve şahsî problemlere temas etmekte ve bunlar üzerindeki duygu ve düşüncelerini akıcı ve samimi bir üslupla dile ge-tirmektedir.

Mesela, *Bize Göre*'de yer alan "Bahar", "At", "Çingene", "Dostum", "Dilenci", "Esnemek", "Leylek"; *Bir Seyahatin Notları*'nda yer alan "Paris Kadını" ve sayı-

17 Ömer Seyfettin, *a.g.e.*, s. 150.

18 Mehmet Kaplan, "Ahmet Haşim ve Nesirleri Hakkında Birkaç Söz", Ahmet Haşim, *Üç Eser - Bize Göre, Gurabâhâne-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi-*, İstanbul, 1992, s. iv.

19 İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul, 2004, s. 387.

sı diğer eserlerindekiyle daha da arttırılabilecek yazıları, edebiyatımızın tamamında deneme için örnek gösterilebilecek metinlerdir. Nitekim Mehmet Kaplan da bu yazıları en az onun şiirleri kadar değerli ve dolgun bulur.²⁰ Onun *Bize Göre* adlı eserinde yer alan *Esnetmek* başlıklı yazısı informal denemenin bir örneğidir:

Dün sabah erken evden çıktım. Derme çatma bir kır bahçesinde, genç bir dut ağacının gölgesinde oturdum. Bir hafta evvel uzaklardan gelen bir dostun hediye ettiği hakikî bir Havana sigarasını yaktım. Kahvemi içtim. Buğulu ve soğuk su bardağı karşısında, başım her türlü tefekkür ameliyesinden azade, uzakta, tepelerin arasından çizilen denizin koyu lácivert hattına daldım. Birden çenelerim gerildi. Uzun uzun esnedim. Bu rahat esneyiş, bana şu tatlı yaz sabahında, bir saadet dakikasının sonsuzluğu içinde yüzdüğümün haberini verdi.

Esnetmek, ıstıraplı bir ruh düğümü olan bütün gerilmiş vaziyetlerin çözülüp açılmasıdır. Ruh tahlillerinde eşsiz olan bir filozofun dediği gibi, dikkat, bekleyiş, uyanıklık vaziyetinde, yay gibi gerilmiş duran adam, esneyemez. Esnetmek, harp ve müdafaa vaziyetini terk etmiş, tam bir emniyet içinde olduğunu hissedilen vücudun mes'ut teslimiyetidir.²¹

Ahmet Rasim'in *Şehir Mektupları* (1316), *Tarih ve Muharrir* (1329), *Eşkâl-i Zaman* (1334) ve Cumhuriyet döneminde basılmış olan *Muharrir Bu Ya* (1926) adlı eserlerinde de fıkra, makale ve sohbet havasıyla karışık denemeler bulmak mümkündür.

Bütün bunların ışığında deneme türünün *deneme* adıyla Cumhuriyet öncesi edebiyatımızda yer etmediğini bir kez daha yinelemekte fayda vardır. Bunların başında denemenin şahsî bir vizyon taşımış olmasının etkisi vardır. Çünkü Tanzimat'tan itibaren yenileşme edebiyatımız genellikle sosyal fayda fikri üzerinde ilerlemiştir. Dikkat edildiğinde denemeye en çok yaklaşan musahabe türünün *Servet-i Fünun*'da yoğunluk kazandığı görülür. Şüphesiz ki bunda ferdi duyuş ve düşünüşün etkisi vardır. Ancak bundan sonradır ki yazarları bu adı kullanmamış olsalar da denemenin edebiyatımızda zuhur ettiğini görüyoruz. Bilhassa Ahmet Rasim, Ahmet Haşim, Yahya Kemal gibi yazarların nesirlerinde kuvvetli bir deneme bilinciyle yazılmış muhtevaya rastlamaktayız. Bu yazarların bahsini ettiğimiz yazılarında sadece sanat, edebiyat konularına değil, hayatın tamamını ilgilendirecek boyutta geniş bir konu yelpazesinin bulunduğunu ve bunlar etrafında yazarların şahsî bakış, yorum ve tenkitlerinin söz konusu olduğunu görmekteyiz.

Deneme türü Türk edebiyatında bu adla daha ziyade Cumhuriyet sonrasında da görülmüş bir türdür. Servet-i Fünun sonrasında musahabe edebiyatının yo-

20 Mehmet Kaplan, *a.g.e.*, s. iv.

21 Ahmet Haşim, *Üç Eser*, 1992, s. 30.

gunluk kazanmış olması da bir anlamda Cumhuriyet dönemindeki denemele-
re bir zemin oluşturmuştur.

1 Nisan 1936'da *Kültür Haftası* dergisinde Peyami Safa, "Musahabe Edebi-
yatı" başlıklı yazısında, bu türü metotsuz, üslupsuz bulur ve bu özellikleri
eserlerinde kuramayan yazarların bir sığınağı, bir "lafazanlık sanatı" olarak
değerlendirir.²² Nitekim bizde denemenin ilk ve önemli yazarlarından biri ola-
rak kabul edilen Nurullah Ataç'ın yazılarını da bu sebeple beğenmemekte-
dir.²³ Bu da bize o yıllarda bahsini ettiğimiz tarzda yazıların yoğunluk kazan-
dığını göstermektedir.

Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında deneme türü hakkında ilk bilgi ve-
renlerden biri olan Orhan Burian'ın bu konudaki ilk yazısı da aynı yılda basıl-
mıştır. 1936'da *Yücel* dergisinde çıkan "Essay Hakkında" adlı yazısında Burian,
denemenin bizim edebiyatımızda ve bilhassa Batı edebiyatlarındaki seyri ve
denemenin özellikleri hakkında bilgiler verir. Deneme yerine *essay* kelimesini
kullanmış olması da henüz edebiyatımızda ayrı bir tür adı olarak denemenin
yerleşmediğini göstermektedir. Nitekim dipnotta yaptığı açıklamada kendisi-
nin *essay* adını kullanmasına rağmen bunun yerine Türkçe bir isimlendirme
olarak *dengi* demenin uygun olacağını belirtir.²⁴

Burian yazısına Montaigne'in *Les Essais*'inden denemeyi tanıtan alıntılar
yaparak başlar. Montaigne'in "Kitabımın konusu ben kendimim" sözüne vur-
guda bulunur. Burian denemeyi ise gerek konuda, gerek biçimde herhangi bir
kalıba konamadığı için bütün yazı türlerinden daha özgür olan ve amacına da-
ha çabuk ulaşan bir tür olarak tanımlar. Bunun özünün düşünme değil de ko-
nuşma olmasından kaynaklandığını belirtir.²⁵

Burian yazısının devamında denemeyi üslubun amaç olduğu tek yazı türü
olarak tanıtır ve Batı edebiyatlarındaki macerasından bahseder. Bacon ve onun
tarzındaki denemenin kişiliği silip bilimsel bir yolu tutturmalarına rağmen,
Montaigne tarzı denemenin daha yaygın olduğunu belirtir.²⁶ Bizim edebiyatı-
mızda deneme konusuna gelince bu türün XX. yüzyıl edebiyatımızın adsız ya-
pıcılarından olduğunu söyler:

Birçok yazarlarımızın bu nevide, batılı yoldaşlarımızınkiyle boy ölçüşebilecek ya-
zıları vardır. Fakat bunlar nesir gibi müphem bir adla, öteki edebî nevilere ve-
rilen itibardan mahrum ortada duruyorlar. Ahmet Haşim bunun en meydan-
da olan bir örneğidir. Herhangi bir dilde onun nesir parçaları son derece güzel
birer essay olurdu. Nitekim o da bunları birer essay olarak yazmıştı. Kitapların-

22 Peyami Safa, *Objektif 2-Sanat Edebiyat Tenkit*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1990, s. 309-310.

23 Peyami Safa, *a.g.e.*, s. 316.

24 Orhan Burian, "Essay Üzerine", *Yücel*, Haziran 1936, sy. 16, s. 142.

25 Orhan Burian, *a.g.m.*, s. 142.

26 Orhan Burian, *a.g.m.*, s. 143.

dan birine *Bize Göre* adını verişî essay edebî nevinin edebiyatımızda neden ad-sız, saygısız kaldığını acı acı söylemiyor mu?²⁷

Nurullah Ataç da 1938'de yazdığı bir yazısında kendisinin *münekkit* değil de *essayist* olduğunu söylemektedir: “Bu gazetede, daha başka gazetelerde yazdıklarım –iyi veya kötü- birer *essaidir*, bir moralistin düşünceleridir. Tekrar ediyorum: Yazdıklarımın iyi olduğunu iddia etmiyorum. Fakat onlar tenkit, critique değildir, *essaidir*”²⁸ demesi deneme adının henüz edebiyatımıza girmediğinin bir başka örneğidir. Yine 1943'te Türker Acaroğlu'nun *Yücel* dergisinde Nurullah Ataç'a ithafen yazdığı “*Essai Tecrübe mi Demektir*” adlı yazıda da deneme yerine *essai* adının kullanıldığını görmekteyiz. Fakat Nurullah Ataç, 6 Kasım 1944'te *Ulus* gazetesinde çıkan bir yazısında ise *essai* kelimesinin yanında *denemeye* de yer verir: “(...) asıl *essai*, deneme yazmağa, bir moraliste olmağa heves ederim”²⁹ demektedir. Bu bize *essai* yerine *deneme* adının yerleşmeye başladığı yılları vermektedir. Nitekim 1940'lı yıllardan sonra denemenin bir tür bilinciyle edebiyatımıza yerleştiğini Montaigne ve Bacon'dan yapılan çevirilerden de anlamaktayız. Sabahattin Eyüboğlu, Montaigne'den yaptığı deneme çevirilerine 1940'da yazdığı önsözde söze Montaigne'in memleketimizde pek tanınmadığından başlar, fakat Montaigne'in ve eserinin Türk okuyucusuna pek yabancı gelmeyeceğini de belirtir.³⁰ Aynı çevirilere 1950'de yazdığı Önsöz-II'de Sabahattin Eyüboğlu, denemelerin serbest düşünme tarzına temas eder ve denemeler yoluyla okuyucunun kendini bir yola soktuğunu söyler.³¹ Aynı şekilde 1943'te Bacon'ın denemelerinin de kitap halinde çevrildiğini görüyoruz. Saffet Korkut'un *Denemeler*'i sunuş yazısında Bacon ve denemeleri hakkında bilgi verdiğini görmekteyiz. Korkut'a göre Bacon'ın *Denemeler*'inin İngiliz nesir tarihinde “devrim yapacak kudrette” önemli bir yeri olmuştur.³²

Gerçekten de 1940'lı yıllardan sonra deneme bilinciyle yazılmış yazıların ve adı deneme olan kitapların sayısının arttığını görmekteyiz. Nurullah Ataç'ın yanı sıra Refik Halit, Falih Rıfki, Sabahattin Eyüboğlu, Suut Kemal Yetkin, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan, Nurettin Topçu, Cemil Meriç ve daha da sayılabilecek isimler edebiyatımızda denemeleriyle tanınmış isimlerdir.

Tabiatıyla bunlarla beraber bir tür bilinciyle denemenin ele alınıp üzerinde konuşulması daha yaygınlık kazanır. Nitekim 1961'de *Türk Dili* dergisi özel bir deneme sayısı çıkarırken sunuş yazısında bu türde yazılmış yazıların yoğunlu-

27 Orhan Burian, a.g.m., s. 143.

28 Nurullah Ataç, *Haber*, 10 Mart 1938.

29 Nurullah Ataç, “Bir Mektup”, *Yücel*, 01 Nisan 1945.

30 Montaigne, *Denemeler*, Sabahattin Eyüboğlu'nun yazdığı Önsöz-I'den, İstanbul: Cem Yayınları, 1987, s. 5.

31 Montaigne, *Denemeler*, s. 6-7.

32 Francis Bacon, *Denemeler (Essays)*, çev. Saffet Korkut, Ankara: Maarif Matbaası, 1943, ‘Çevirenin Önsözü’, s. x-xi.

ğuna dikkat çekilir. Bu özel sayının “Deneme Deyince” adlı sunuş yazısında denemenin özgürce seçilen bir konuda yazılan orta uzunlukta bir nesir türü, “ağırbaşlı” edebiyat yazıları içinde en dikkat çekici tür olduğu, okurun denemeyle hoşça vakit geçirdiği, denemedeki gelişi güzelliğın bir düzeni olduğu belirtilir.³³ Bu özel sayıda ayrıca Montaigne, Sartre, Unamuno, Rilke gibi yabancı yazarların ve pek çok yerli yazarın denemelerine yer verilir. İlk baskısı 1963’te yapılan *Sözlü/Yazılı Kompozisyon-Konuşmak ve Yazmak Sanatı* adlı eserinde Seyit Kemal Karaalioğlu ise denemeyi “(...) bir yazarın herhangi bir konu üzerinde, özel görüş ve düşüncelerini iddiasız, kesin kurallara varmaksızın anlattığı yazı (...)”³⁴ şeklinde tanımlar. Karaalioğlu’na göre denemeye “kalem tecrübesi” de denir. Karaalioğlu, “Deneme yazarı; denemeyi yazarken, konu ile ilgili olan kendi duygu ve düşüncelerini araştırır. Eleştirmesini teklifsiz ve samimi bir dille yapar.” demektedir.³⁵ Yazısının devamında Batı edebiyatlarında bunun adının *essai* (ese) ve bu türün en tanınmış isimlerinin ise Montaigne ile Bacon olduğunu ekler. Karaalioğlu’na göre “Denemeler; daha çok fıkra, makale uzunluğunda, bazen de büyük bir kitap genişliğinde olabilirler. (...) Edebiyatımıza ilkin tecrübe-i kalemiye adıyla giren deneme; okumaktan, düşünceler üzerinde durmaktan hoşlananların seçeceği bir kompozisyon türü, sakın yavaş bir sohbettir. Her konuyu işlemeye elverişli olmasına rağmen; ele alınan konuyu derinleştirmek denemenin belirli özelliklerindedir.”³⁶

Karaalioğlu, deneme yazarının her şeyden önce kullandığı dili iyi bilmesi ve işleyeceği konuyu her yönden iyi kavramış olması gerektiğini söyler. Denemenin başta gelen özelliğinin ise yazarın kendi kendisiyle konuşur gibi yazması olduğunu belirtir.³⁷

Karaalioğlu denemeyi “kişisel, sanatsal deneme”, “öğretici, eleştirel deneme” ve “hikmetli, özsözlü, aforizmalı deneme” olmak üzere üçe ayırır³⁸ ve son olarak denemenin plânına değinir:

Deneme bir makale havası, bir anılar defteri kokusu taşımakla beraber, belirli bir tekniğı, bir plânı yoktur denilebilir. Monologu andırır. Bir konu, türlü konularla karşılaştırılır, bu konuları birbirine bağlamak, aralarında ilişkiler kurmak gerekir. Sağlam bilgi sahibi olmayanlar, deneme türünde başarı sağlayamazlar. Çünkü bir konu yerine göre, bilimsel, ahlâksal, ruhbilimsel vb. yönlerden incelemeyi gerektirecektir.³⁹

33 *Türk Dili Dergisi Deneme Özel Sayısı*, Temmuz 1961, c. X, sy. 118, s. 673-674.

34 Seyit Kemal Karaalioğlu, *Sözlü/Yazılı Kompozisyon-Konuşmak ve Yazmak Sanatı*, 16. baskı, İstanbul, 1982, s. 329.

35 Seyit Kemal Karaalioğlu, *a.g.e.*, s. 330.

36 Seyit Kemal Karaalioğlu, *a.g.e.*, s. 330.

37 Aynı yerde.

38 Aynı yerde.

39 Aynı yerde.

1971'de *Edebiyatta Türler* kitabında Kemal Demiray, denemeyi bir konu üzerinde yazarın düşüncelerini yansıttığı kısa nesir olarak tanımlar. Demiray'a göre bu tür nutuk, konferans, özdeyiş, edebî eleştiri, mektup biçiminde de olabilir.⁴⁰ Cemal Süreyya ise denemeyi düşünmeyi sağladığı için edebiyatımız açısından önemli bulur ve bazı konuların denemeyle daha iyi anlatılabileceğini belirtir.⁴¹

Deneme üründe yazıların edebiyatımızda çoğalmış olması, bu türün antolojilerinin de hazırlanmasını beraberinde getirir. Nitekim İsmet Kemal Karadayı 1977'de basılan *Denemeler, Denemeciler Antolojisi* adlı eserinde yazarlarımızdan seçilmiş pek çok deneme örneğine yer verir. Karadayı, eserinin "Antoloji İçin Birkaç Söz" başlıklı sunuş yazısında "savsız, kesinliksiz", "içtenlikli ve konuşur, söyleşir gibi", "özgün, ilginç, bence'li" bir tür olduğunu belirttiği denemenin çağımızın en önemli yazı türlerinden biri olacağına inanır ve denemenin geniş bir kültürü ve yazı yeteneğini gerektirdiğini ekler. Karadayı'ya göre küçük güncel konulardan genel konulara kadar geniş bir çerçevesi bulunan denemenin üslup bakımından akıcı ve inandırıcı olması gerekir.⁴²

Yine aynı antolojide Ceyhun Atuf Kansu "Deneme" başlıklı yazıda denemenin Batı kültüründe Latince "exaquiū" dan geldiğini, bunun da *ağırlık, tartı, ölçü* demek olduğunu, denemenin "bir açık hava, açık alan yazısı" olduğunu belirttikten sonra denemecinin ise "kendisiyle birlikte gelmiş geçmiş tüm insanlığın birikimini deneyen insan (...)" olduğunu belirtir.⁴³

Suut Kemal Yetkin de "Deneme" başlıklı yazısında denemenin bu serbestliğine temas eder. Ona göre "deneme makale gibi belli bir fikri kesin bir sonuca bağlamaz. Bir felsefe incelemesi gibi bir doktrinin boyunduruğu altında solumaz".⁴⁴

Denemenin geniş bir çerçeveye sahip oluşuna temas edenlerden biri de Cemil Meriç'tir. "Roman ve Deneme" yazısında Meriç, çağımız insanının "inzibat-sız tecessüsünün" denemeye yöneldiği fikrindedir ve ona göre deneme Yunan felsefesi gibi "her duyguya, her düşünceye, her tereddüde açık"tır.⁴⁵

Emin Özdemir, Türk ve dünya edebiyatından deneme örneklerini bir araya getirdiği antolojisinin girişinde denemede konunun özgürce seçimine, konuşma havası taşımasına, hoşça vakit geçirici olmasının yanında öğretici oluşuna,

40 Kemal Demiray, *Edebiyatta Türler*, İstanbul: İnkılap ve Aka, 1971, s. 103.

41 Cemal Süreyya, "Eleştiri Deneme", *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1976*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1976, s. 86.

42 İsmet Kemal Karadayı, "Antoloji İçin Birkaç Söz", *Denemeler, Denemeciler Antolojisi*, İstanbul, 1977, s. 3.

43 Ceyhun Atuf Kansu, "Deneme", *Denemeler, Denemeciler Antolojisi*, İsmet Kemal Karadayı (haz.), İstanbul, 1977, s. 302.

44 Suut Kemal Yetkin, *Edebiyat Üzerine Denemeler*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1978, s. 51.

45 Cemil Meriç, "Roman ve Deneme", *Hisar*, Aralık 1978, sy. 255, s. 3.

bir iddiayı ispatlama endişesi barındırmayıpına ve denemecinin içtenliğine temas eder.⁴⁶

İsmail Tunalı denemelerini bir araya getirdiği *Denemeler* kitabının girişinde, bu adı kitabına verişini “yazıların olaylara felsefi açıdan bir yaklaşma denemesi” olmalarına bağlar.⁴⁷ Böylece deneme yazılarında felsefi bir bakışın gerekliliğini öne sürer.

Deneme üzerine pek çok yazısı bulunan Füsun Akatlı ise denemenin edebiyatımızın en cılız türlerinden biri olduğunu belirtir⁴⁸ ve birbirinden farklı deneme tarzları arasında bir ortaklık aramanın gereksizliği üzerinde durur.⁴⁹

Çeşitli edebiyat kitaplarında da denemenin geniş bir şekilde örneklerle ele alındığını görebilmekteyiz. Aşşenur İslam ve Nermin Öztürk’ün birlikte hazırladıkları *Edebi Metinler-III* kitabında yazarlar denemeyi “yazarın isteyerek seçtiği bir konu üzerinde fikirlerini serbestçe anlattığı bir yazı türü”⁵⁰ olarak tanımlamakla birlikte kesin sınırlarının konulamadığını, tenkit ve sohbete yaklaşan yönlerinin bulunduğunu da belirtmektedirler:

Bu türün kesin sınırlarını çizmek oldukça güçtür. Tenkit ve sohbete yaklaşan bir yönü vardır. Bazen felsefi ve ilmi konular da deneme türü içinde ele alınabilir. Ancak deneme ilmin, ahlâkın ve felsefi teorilerin denetleyici kurallarının dışındadır. Yazarın şahsî düşünceleri ön plâna çıkar. Kendi kendiyile söyleşme, içten gelen itiraflar gibidir. Kesin sonuçlara varmak, bir görüşü ispat etmek, belgeleme başvurmak gibi kaygıları yoktur. İnsanlığı ilgilendiren konulara yeni açılardan bakmak, genel görüşleri ve peşin hükümleri sarsmaya çalışmak denemenin ayırıcı özellikleridir.⁵¹

Aşşenur İslam ve Nermin Öztürk’e göre denemede sürekli olarak yazarın kendi beni ön plandadır. Okuyucu ile yazar arasında bir duygu alış verişi söz konusudur.⁵²

Kediler kitabında Salah Birsal kendi denemelerinden bahsederken denemelerinde olayın esas olduğunu, bu bakımdan onlara “olaylar mozaiki” demenin doğru olacağını söyleyerek kendi deneme tarzından hareketle deneme türüne yeni bir nüans katar. Denemelerini yazarken onları parça parça yazdığını, işlediği konuyla ilgili fişler hazırladığını ve denemelerini yavaş yavaş zenginleştirdiğini ekler.⁵³

46 Emin Özdemir, *Düşüncenin Toprağı/Türk ve Dünya Yazınından Denemeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1979, s. v-vi.

47 İsmail Tunalı, *Denemeler*, İstanbul: İktisadi Yayınları, 1980, Önsöz.

48 Füsun Akatlı, *Yaz Başına Neler Gelir*, İstanbul: Ada Yayınları, 1980, s. 53.

49 *A.g.e.*, s. 40.

50 Aşşenur İslam ve Nermin Öztürk, *Edebi Metinler-III*, Ankara, 1993, s. 199.

51 Aynı yerde.

52 Aynı yerde.

53 Salah Birsal, *Kediler*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998, s. 150-151.

Birinci baskısı 1983'te yapılan *Tarihten Güncelliğe* kitabında Murat Belge, buraya kadar söz konusu ettiğimiz yazarların denemeye karşı göstermiş oldukları ilginin aksine şimdiye kadar denemenin çağını tamamlamış bir tür olduğuna inandığını söylemektedir. Bunun sebebini de denemenin bireye dayalı bir söyleminin bulunmasına karşılık kendisinin bilimsel bir tavra inanmış olmasına bağlar. Hatta denemenin bir nevi “entelektüel teşhircilik” içerdiğinden de kuşkusu olduğunu dile getirir.⁵⁴

Memet Fuat da denemenin en çok üzerinde durulan özelliğine, “öznellik” ve “sınırsızlık”ına vurguda bulunur. Ona göre deneme “yazara göre yazı”, her şeyin ön planda olduğu içtenlikli bir yazıdır.⁵⁵

Nurdan Gürbilek ise denemenin tür olarak sınırlarının belirsizliğine temas eder. *Ev Ödevi* kitabındaki yazılarının birer inceleme mi, eleştiri mi yoksa deneme mi olduğu konusundaki şüphelerine yer verdikten sonra bunlarda bir “deneyim olarak” edebiyatın söz konusu olmasından dolayı denemeye daha yakın olduklarını ifade eder fakat ele aldığı metinlere “eleştirel bir mesafeden” yaklaştığını da ekler.⁵⁶

Feridun Andaç da kendisiyle yapılan bir röportaja verdiği cevapta denemenin çok yönlülüğüne temas eder:

Deneme, insana insanı, toplumu, hayatı anlatır biraz da. Hayatın ayrıntılarını yani. Göze ilişenler, ilişmeyenler... Duyup hissettiklerimiz, dile getiremediklerimiz. Her şey, her şey denemenin konusudur. Söz'ünün bir ucu 'insan'adır, bir ucu 'insanda'dır denemenin. Bu yazı biçimini besleyen kaynaklar zengindir. O zenginliği yakalayabildikçe, deneme biçimlenir... Deneme, biçimsel yanı ön planda olan bir yazı uğraşdır. Her şey denemenin konusu olabilir, ama biçimi yakalamak o 'her şey'den daha da önemlidir, bence.⁵⁷

1998'de basılan *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* adlı kitapta denemeyle ilgili birkaç yazıya rastlamaktayız. Bunlardan ilki Emin Özdemir'in “Deneme ve Denemecilerimiz” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda Özdemir, denemenin edebiyatımıza 1940'lı yıllarda başladığını yazdıktan sonra deneme türünün “ben”e dayalı bir söylemi bulunduğunu, 40 öncesinde edebiyatımızda denemeye benzer yazılar bulunmakla birlikte bunlara deneme denemeyeceğini belirtir, bilhassa Nurullah Ataç'ın denemeyi edebiyatımıza yerleştirdiğini söyler ve yazısının devamında çeşitli yazarların deneme anlayışları üzerinde durur.⁵⁸

54 Murat Belge, *Tarihten Güncelliğe*, 2. baskı, 1997, Önsöz.

55 Memet Fuat, *Türk Yazınından Seçilmiş Denemeler*, 2. Baskı, İstanbul: Adam Yayınları, 1996, s. 7.

56 Nurdan Gürbilek, *Ev Ödevi*, İstanbul, 1998, s. 7-8.

57 Halil Gökhan “Sözün ve Yazının Yurdunda Bir Yazar Feridun Andaç İle Söyleşi”, *Cumhuriyet Kitap*, 19 Ağustos 1999.

58 Emin Özdemir, “Deneme ve Denemecilerimiz”, Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek ve Devrim Dirlikyapan (haz.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 1998, s. 239-248.

Bu kitaptaki denemeyle ilgili ikinci yazı ise Afşar Timuçin'in "Eleştiri ve Deneme Alanında Yeni Adlar ve Ürünler" yazısıdır. Burada Afşar Timuçin deneme konusunda İsmail Tunali'ya yakın bir bakış açısıyla bu türün edebiyatta felsefenin bir casusu ve denemecinin de çağımızın bilgisi olduğunu yazar. Timuçin, Batı edebiyatında deneme ve denemeciler üzerinde durduktan sonra Türk edebiyatında 1960-1998 arası denemecileri ele alır.⁵⁹

"Deneme ve Eleştiri Üstüne Bir Deneme Denemesi" adlı üçüncü yazıda Hayati Baki, şimdiye kadar denemenin çağını tamamlamış bir tür olduğunu belirten Murat Belge'nin aksine bu türün yeniliğine vurguda bulunur ve 1960-1998 arası edebiyatımızdaki denemeciler ve deneme anlayışları üzerinde durur.⁶⁰

Deneme konusunda yazılmış orijinal eserlerden birisi pek çok deneme yazısı bulunan Nermi Uygur'un *Denemeli Denemesiz* kitabıdır. Deneme üzerine yazılmış denemelerden oluştuğunu söyleyebileceğimiz bu kitap "Neden Yazıyorum", "Adıyla Saniyla Deneme", "Dil, Biçem, Okur", "Delinin Delisi", "Katık Çabaları", "Zeytinsi Deneme", "Yazmasam mı", "Deneme Sanatı Bilinci" ana başlıklarından ve bunların alt başlıklarından oluşmaktadır.

Uygur, "Tanımlama Tutanağı" başlığı altında denemeyi tanımlamanın gücünü üzerinde durduktan sonra şöyle bir tanım yapar:

Ne salt, ne eksiksiz, ne yetkin; ne yaşamın efendisi, ne öğretmeni deneme. Ne her şeyin anahtarı, ne her şeyin temeli, ne her şeyin anlamı. Deneme: arayışlar buluşlar, mutsuzluklar mutluluklar, başlangıçlar varışlar, ölümler doğuşlar. Sonra gene mutluluklar, başlangıçlar, doğuşlar, arayışlar, mutsuzluklar, başlangıçlar. Henüz d'sine şöyle bir göz atarken sezinlediğimiz, sezinler gibi olduğumuz görünümüyle bile 'böyle' bir şey deneme.⁶¹

"Ustalarla Eslenme" başlığı altında ise Uygur denemeyi "(...) her şeyin her şeyle sarmaş dolaş seviştiği bir süreç" şeklinde tanımlar.⁶²

Kitabının tamamında yazar, denemenin dille, üslupla ve okurla ilişkisine, denemenin diğer türlerden ayrılan taraflarına, kendine has özelliklerine yer verir.

Türk Dil Kurumu'nun 1999'da yayımlamış olduğu *Güzel Yazılar-Denemeler* antolojisinin "Deneme Üzerine" başlıklı sunuş yazısında da denemenin Avrupa'daki ve Türk edebiyatındaki macerasına kısaca temas edilir ve denemenin bir kültür birikimini gerektirdiği vurgulanır.⁶³

59 Afşar Timuçin "Eleştiri ve Deneme Alanında Yeni Adlar ve Ürünler", Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek ve Devrim Dirlikyapan (haz.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, s. 351-354.

60 Hayati Baki, "Deneme ve Eleştiri Üstüne Bir Deneme Denemesi", Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek ve Devrim Dirlikyapan (haz.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, s. 355-372.

61 Mermeri Uygur, *Denemeli Denemesiz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 39.

62 Nermi Uygur, *a.g.e.*, s. 40.

63 *Güzel Yazılar-Denemeler*, İsmail Parlatır, İnci Enginün, Orhan Okay, Zeynep Kerman ve Kâzım Yetiş (haz.) Ankara: Türk Dil Kurumu, 1999, s. 9-14.

İnci Enginün, ilk baskısı 2001’de yapılan *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* kitabında “Deneme ve Denemecilik” başlığı altında bir bölümü deneme türüne ayırır. Enginün’e göre deneme hiçbir şeyi ispat etme amacı olmayan geniş bir türdür. Denemecinin geniş bir kültüre sahip olması gerekir. Enginün, sohbet ve fıkrayı da deneme türü içinde sayar. Enginün, edebiyatımızın ilk denemecileri arasında Ahmet Rasim, Ruşen Eşref, Reşat Nuri, Ahmet Haşim, Nurullah Ataç, A. Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi, Suut Kemal, Ahmet Muhip, Sabahattin Eyüboğlu, Haldun Taner, Salah Birsal, Mehmet Kaplan gibi yazarları sayar, denemeleri konusunda bilgi verir ve bazılarında örnek metinler alır.⁶⁴

Ahmet İnam, *Eleştirinin Kıyılarında* kitabının bir bölümünde eleştiriyle bağlantılı olarak denemeye de temas eder:

Eleştiriyle denemeyi birbirinden ayıranlardan değilim artık. Eleştirinin belki belgelere daha dönük, araştırma isteyen bir yanı var. Ama denemeci tavrı olmadan eleştiri elektronik beyin bile yapar.⁶⁵

Ahmet İnam denemeciyi bir “edebiyat yorumcusu” olarak tanımlar. İnam’a göre “O, gözlüğüyle yargılanacak. Gördüğü, sorduğu, deşmeye çalıştığı sorularla... Çözüm getirdiğini sandığı şeylerle demiyorum. Çözüm her zaman gözlük oluşturmaz. Soruları da sorunlara yaklaşma biçimi de bir denemecinin gözlüğüdür.”⁶⁶

Deneme konusunda en orijinal yazılardan birisi, M. Kayahan Özgül’e ait “Denemeyi Deneme” yazısıdır. Bu yazıda Özgül, denemenin tarifinin belirsizliğine dikkat çeker. Makale, eleştiri, sohbet ve fıkrayla yakınlığına temas eder ve her biriyle olan bağlantıları üzerinde ayrıntılar vererek durur.⁶⁷ Özgül yazısının bunun sonrasında yerli ve yabancı kaynaklardan hareketle *essay* kelimesinin etimolojisi üzerinde durur ve *essayın* Arapça *sa’y* (çalışma)’dan Batı dillerine geçmiş olduğunu ve bu anlamın Batı dillerindeki *essayda* da bulunduğunu belirtir.⁶⁸ Türkçede 1800’lü yılların ortalarında yazılmış olan bazı Osmanlı lügatlerinde *essai* karşılığı “risâle” ve “âzmâyiş-i kalem” tabirlerinin kullanıldığını, bunlardan sonra gelen “tecrübe-i kalemiyye”nin ise 1950’lere kadar kültür hayatımızda yer ettiğini ifade eder.⁶⁹

Deneme konusunda dikkat çeken analitik yazılardan birisi Nurullah Çetin’in “Türk Edebiyatında Deneme” başlıklı yazısıdır. Çetin, bu makalesinde

64 İnci Enginün, “Deneme ve Denemecilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 5. baskı, İstanbul: Dergah Yay., 2004, s. 387-409.

65 Ahmet İnam, *Eleştirinin Kıyılarında*, Ankara: Hece Yayınları, 2003, s. 21.

66 Ahmet İnam, *a.g.e.*, s. 22.

67 M. Kayahan Özgül, “Denemeyi Deneme”, *Kandille İskandil*, Ankara: Hece Yayınları, 2003, s. 213-217.

68 M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 223.

69 M. Kayahan Özgül, *a.g.e.*, s. 227-228.

Özgül'ün etimolojik yaklaşımının aksine Fransızca *essai* olan denemenin Latince *exagium*, *exigere* sözcüklerinden geldiğini belirtir. Türkçede ise önceleri *bend*, *tecrübe-i kalemiyye*, *kalem tecrübesi* dendiğini söylemektedir. Bunun ardından deneme ve denemecinin özelliklerine yer veren Çetin, daha sonra Batı edebiyatlarında denemeye yer vermiş ve Türk edebiyatında denemeyi konularına göre sınıflandırarak ele almıştır. Çetin konuları bakımından denemeleri; (a) sanat ve edebiyat konulu denemeler, (b) dil konulu denemeler, (c) felsefi konulu denemeler, (d) şehir konulu denemeler, (e) sosyal ve siyasi konulu denemeler, (f) din konulu denemeler, (g) psikoloji konulu denemeler, (h) kadın konulu denemeler, (ı) karışık konulu denemeler şeklinde gruplandırır. Bunları kendi içlerinde alt başlıklara ayırır ve bu alanlarda deneme yazmış yazarlara ve eserlerine temas eder.⁷⁰

Kronolojiyi takip ederek söz konusu ettiğimiz bu kaynaklara dikkat edildiğinde bunların deneme üzerine deneme tarzı yazılar veya deneme üzerine akademik yazılar ya da deneme antoloji veya deneme kitaplarının önsözlerinde yer alan sunuş yazıları olduğu görülür. Denemenin serbest konulu bir yazı olduğu, samimi bir üslubu bulunduğu ve denemecinin geniş bir kültüre sahip olması gerektiği konularında yazarların bir fikir birliği içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak denemenin daha doğrusu *essay* sözcüğünün etimolojisi konusunda ve çağın önemli bir türü olduğu veya çağını tamamladığı konularında yazarlar arasında bir fikir birliği yoktur.

Bu yazımızda ele almadıklarımızı da katarak deneme üzerine şöyle bir bibliyografya denemesi çıkarmak mümkündür:

Bibliyografya

- Akatlı, Füsun, "Bilge Karasu'nun Denemeciliği", *Varlık*, 1 Kasım 1994, sy. 1046, s. 22.
- Akatlı, Füsun, "Salah Bırsel ve Deneme", *Cumhuriyetten Bu Yana Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s. 115.
- Akatlı, Füsun, "Yazınımızda Deneme ve Eleştirinin Günümüzdeki Durumu Üzerine", *Türk Dili*, Mart 1982, sy. 363, s. 142-148.
- Akatlı, Füsun, *Düşünce Ufkunda Pupa Yelken/ Edebiyat Üzerine Denemeler/Denemeler Üzerine Yazılar*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1999.
- Akatlı, Füsun, *Yaz Başına Neler Gelir*, İstanbul: Ada Yayınları, 1980.
- Akatlı, Füsun, *Zamansız Yazılar*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004.
- Alkan, Ahmet Turan, "İlim ve Sanat Arasında Deneme Tarzının Yeri", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Haziran 1997, sy. 284, s. 14.
- Altıntren, Derya, "Şu Özberber'le Deneme Üstüne", *Gösteri*, Kasım 1984, sy. 48, s. 16.
- Arslan, Ahmet, "Denemeyi Denemek", *Türk Dili Dergisi*, Eylül-Ekim 1994, sy. 44, s. 29-33.

70 Nurullah Çetin, "Türk Edebiyatında Deneme", *Milli Eğitim Dergisi*, Kış 2005, sy. 165.

- Ataç, Nurullah, "Bir Mektup", *Yücel*, 1 Nisan 1945.
- Ataç, Nurullah, *Haber*, 10 Mart 1938.
- Aytaç, Gürsel "Bir Yazı Türü: Deneme", *Çağdaş Eleştiri*, Kasım 1984, sy. 11, s. 10.
- Aytaç, Gürsel, *Denemeler Seçkisi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- Baki, Hayati, "Deneme ve Eleştiri Üstüne Bir Deneme Denemesi", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek ve Devrim Dirlikyapan (haz.), Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 1998, s. 355-372.
- Batu, Selahattin, "Benim Sevdiğim Denemeler", *Varlık*, 15 Eylül 1958, sy. 486.
- Batu, Selahattin, "Denemelerin Dünyası", *Varlık*, 1 Ekim 1958, sy. 487, s. 3.
- Batur, Enis, "Deneme", *Gösteri*, Haziran 1986, sy. 67, s. 23.
- Batur, Enis, "Denemeyi Deneyenler", *Yazko Edebiyat*, Aralık 1980, sy. 2, s. 59-61.
- Belge, Murat, "Deneme", *Tarihten Güncelliğe*, 2. baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s. 23.
- Belge, Murat, "Önsöz", *Tarihten Güncelliğe*, 2. baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s. 9.
- Belge, Murat, "Sosyalist Deneme Yazmak", *Tarihten Güncelliğe*, 2. baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s. 17.
- Bezirci, Asım, "Deneme Deyince", *Varlık*, Kasım 1986, sy. 950.
- Binyazar, Adnan, "Cevdet Kudret'in Denemeciliği", *Milliyet Sanat Dergisi*, 15 Eylül 1987, sy. 176, s. 12.
- Binyazar, Adnan, "Cumhuriyet Döneminde Eleştiri Deneme", *Türk Dili*, Kasım 1973, c. XXIX, sy. 266, s. 132-148.
- Birkiye, Atilla, "Bir Aydınlanmacı, Cevdet Kudret: Deneme En Sevdiğim Yazı Türü", *Varlık*, Aralık 1991, sy. 1011, s. 8.
- Birkiye, Atilla, "Denemeden Denemeye", *Varlık*, Kasım 1986, sy. 950.
- Birkiye, Atilla, "Soydenemeciler", *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1994.
- Birkiye, Atilla, *Düşünceler Sözler Yazılar*, Birim Yayınları, İstanbul 1984.
- Birsel, Salah, "Denemenin D'si", *Sanat Olayı*, Mart 1985, sy. 34.
- Birsel, Salah, *Kediler*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998.
- Burian, Orhan, "Essay Hakkında", *Yücel*, Haziran 1936, c. III, sy. 16, s. 142.
- Candan, Mazhar, "Deneme Denince", *Varlık*, Temmuz 1982, sy. 898.
- Çağdaş, Hami, "M. Melih Yürüşen'le Deneme Üstüne", *Gösteri*, Kasım 1984, sy. 48, s. 18.
- Çetin, Nurullah, "Türk Edebiyatında Deneme", *Milli Eğitim Dergisi*, Kış 2005, sy. 165.
- Çotuksöken, Yusuf, "Denemenin Kıyılarında Dolaşmak", *Denemenin Kıyılarında*, İstanbul: İnsancıl Yayınları, 1992, s. 5.
- Darago, Reşat Nuri, "Deneme", *Türk Dili*, Mayıs 1962, c. XI, sy. 128, s. 677-678
- Demiray, Kemal, *Edebiyatta Türler*, İstanbul: İnkılap ve Aka, 1971.
- Deneme Dosyası, *Derkenar*, Ocak 2006, sy. 14.
- Deneme Özel Sayısı, *Türk Dili*, 1 Temmuz 1961, c. X, sy. 118.
- Deneme Özel Sayısı, *Varlık*, Temmuz 1982, sy. 898.
- Deneme Özel Sayısı, *Varlık*, Kasım 1986, sy. 950.
- Dizdaroğlu, Hikmet "Denemeci Suut Kemal Yetkin", *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Armağan Dizisi: 1, 1984.

- Edgü, Ferit, "Deneme Üzerine", *Varlık*, Temmuz 1982, sy. 898.
- Emir, Sabahat, *Ünlü Yazarlardan Seçme Denemeler*, İstanbul: Emir Yayınları, 1975.
- Enginün, İnci, "Deneme ve Denemecilik", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 5. baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004, s. 387-409.
- Eyüboğlu, Sabahattin (çev.), "Önsöz-I", Montaigne, *Denemeler*, İstanbul: Cem Yayınları, 1987.
- Fuat, Memet, *Türk Yazınından Seçilmiş Denemeler*, 2. baskı, İstanbul: Adam Yayınları, 1996.
- Gökhan, Halil, "Sözün ve Yazının Yurdunda Bir Yazar Feridun Andaç İle Söyleşi", *Cumhuriyet Kitap*, 19 Ağustos 1999.
- Günyol, Vedat, "Deneme Deyince", *Yaza Yaza Yaşarken*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991, s. 148.
- Günyol, Vedat, *Kendimce Denemeler*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2003.
- Gür, Alim, "Usta Denemecinin Dil ve Üslubu", *Millî Kültür*, Eylül 1988, sy. 62, s. 68.
- Gürbilek, Nurdan, *Ev Ödevi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Gürsel, Orhan, "Denemeler Üzerine", *Varlık*, 1 Ekim 1955, sy. 423.
- Güzel Yazılar-Denemeler*, İsmail Parlatır, İnci Enginün, Orhan Okay, Zeynep Kerman ve Kâzım Yetiş (haz.), Ankara: Türk Dil Kurumu, 1999.
- İnam, Ahmet, *Eleştirinin Kıyılarında*, Ankara: Hece Yayınları, 2003.
- İslam, Aşşenur ve Nermin Öztürk, *Edebi Metinler-III*, Ankara, 1993.
- Kansu, Ceyhan Atuf, "Deneme", *Denemeler, Denemeciler Antolojisi*, İsmet Kemal Karadayı (haz.), İstanbul, 1977, s. 301-302.
- Kaplan, Mehmet, "Ahmet Haşim ve Nesirleri Hakkında Birkaç Söz", Ahmet Haşim, *Üç Eser - Bize Göre, Gurabâhâne-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi-*, İstanbul, 1992.
- Karaalioglu, Seyit Kemal, *Sözlü/Yazılı Kompozisyon-Konuşmak ve Yazmak Sanatı*, 16. baskı, İstanbul, 1982.
- Karadayı, İsmet Kemal, "Deneme Nedir Ne Değildir", *Sesimiz*, Kasım 1980, s.32.
- Karadayı, İsmet Kemal, *Denemecilerden Derlemeler*, İstanbul: Deniz Yayınları, 1971.
- Karadayı, İsmet Kemal, *Denemeler, Denemeciler Antolojisi*, İstanbul, 1977.
- Korkut, Saffet (çev.), "Önsöz", Francis Bacon, *Denemeler (Essays)*, Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- Meriç, Cemil, "Roman ve Deneme", *Hisar*, Aralık 1978, sy. 255, s. 3.
- Özdemir, Emin, "Deneme ve Denemecilerimiz", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek ve Devrim Dirlikyapan (haz.), Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 1998, s. 239-248.
- Özdemir, Emin, *Düşüncenin Toprağı/Türk ve Dünya Yazınından Denemeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Özdemir, Emin, *Yazı ve Yazınsal Türler*, İstanbul: Karacan Yayınları, 1981.
- Özgül, M. Kayahan, "Denemeyi Deneme", *Kandille İskandil*, Ankara: Hece Yayınları, 2003, s. 213-229.
- Pakdil, Nuri, "Deneme", *Biat II*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 1977.
- Safa, Peyami, *Objektif 2 -Sanat Edebiyat Tenkit-*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1990.

- Salihoglu, Mehmet, "Deneme ve Anlatı", *Okuyup Düşündükçe*, Ankara, 1989, s. 166.
- Salihoglu, Mehmet, "Deneme ve Derleme", *Varlık*, Mart 1977, sy. 836.
- Salihoglu, Mehmet, "Deneme", *Gün Işığında Çıktıkça*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975, s. 1.
- Sezgin, Dinçer, "Denemenin Usta Kalemi Vecihi Timuroğlu", *Cumhuriyet Kitap*, 12 Şubat 1998, sy. 417.
- Sözer, Önay, "Denemeyi Denememek İçin", *Varlık*, Temmuz 1982, sy. 898.
- Süreya, Cemal, "Deneme Deyince", *Varlık*, Temmuz 1982, sy. 898.
- Süreya, Cemal, "Eleştiri Deneme", *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1976*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1976, s. 86.
- Timuçin, Afşar, "Eleştiri ve Deneme Alanında Yeni Adlar ve Ürünler", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek ve Devrim Dirlikyapan (haz.), Ankara: Edebiyatçılar Derneği, 1998, s. 351-354.
- Tosun, Necip, "Öykü ve Deneme", *Hece*, Mart 1997, sy. 3, s. 10.
- Tunalı, İsmail, *Denemeler*, İstanbul: İktisadi Yayınları, 1980.
- Türk Dili Dergisi Deneme Özel Sayısı*, Temmuz 1961, c. X, sy. 118.
- Türkay, Osman, "Deneme Üzerine Bir Tartışma", Haziran 1962, c. XI, sy. 129, s. 760-761.
- Uç, Himmet, *Türk Edebiyatında Deneme*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2004.
- Uçarol, Tuncer, "Vedat Günyol'la Deneme Üzerine Söyleşi", *Varlık*, Temmuz 1982, sy. 898.
- Uyguner, Muzaffer, "Denemeleri", *Salah Birsnel*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1991, s. 108-157.
- Uygur, Nermi, *Denemeli Denemesiz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Yağcı, Öner, *Cumhuriyet Dönemi Denemeler Seçkisi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Yavuz, Hilmi, *Denemeler Karşı Denemeler*, İstanbul: Bağlam Yay., 1988.
- Yetkin, Suut Kemal, *Edebiyat Üzerine Denemeler*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1978.

A Bibliography of Essay in Turkish Literature

Yunus BALCI

Abstract

Essay is a short literary composition in prose in which a writer discusses a topic that is usually restricted in its scope, or he tries to persuade the reader to accept a particular point of view. While reading an essay, we often feel as if the author is speaking directly to us.

In the European literature, the term *essai* was first applied to the form by Montaigne. The word *essay* derives from the French verb *essayer*, which means "to try". The essay, as a form of literature, was first encountered in Turkish literature after the Tanzimat. The Turkish equivalents of the term have been "tecrübe-i kalemiyye" and "kalem tec-

rübesi". Finally, *deneme*, which corresponds to "to try" was put into use in Turkish literature after the Republic period.

Therefore, the bibliographic works on essay were inaugurated at the end of the 1930s. While most of these works traced until the contemporary times are based on an "essay about essay" format, we also come across some articles and books written at the academic level. We can conclude that the authors have reached a consensus on some issues like an essay relating to an autonomous sphere with a sincere style and the essayist having to master a wide perspective to the world. However, there is also considerable dissent among them regarding the etymology of the term "essay" and the question whether it has outlived its age as a genre or not.

Key Words: Turkish Literature, Essay, Bibliography, Works on Essay.

Türk Edebiyatında Deneme Literatürü

Yunus BALCI

Özet

Batı edebiyatlarında Montaigne'in icadı olan ve oldukça yaygınlık kazanan "deneme" kavramı için Cumhuriyet öncesinde "tecrübe-i kalemiyye", "kalem tecrübesi" gibi tamlamalar kullanılmakla birlikte, *essay* karşılığında deneme sözcüğünün kullanılması Cumhuriyet sonrasındadır. Deneme, bir tür olarak Türk edebiyatına Batı edebiyatlarından geçmiştir. Tanzimat sonrasında ve bilhassa II. Meşrutiyet döneminde benzer yazılar yazılmasına rağmen denemenin Türk Edebiyatında Batılı anlamda yer etmesi de yine Cumhuriyet sonrasındadır.

Dolayısıyla deneme hakkında bibliyografik yazıların varlığı da 1940'lı yıllara denk gelir. Bu tarihlerden itibaren günümüze kadar deneme konusunda çoğu "deneme hakkında deneme" tarzında yazılar olmakla birlikte akademik seviyede makale ve kitaplara da rastlamaktayız. Bu çalışmalarda denemenin serbest konulu bir yazı olduğu, samimi bir üslubu bulunduğu ve denemecinin geniş bir kültüre sahip olması gerektiği hususunda yazarların bir fikir birliği içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak denemenin daha doğrusu *essay* sözcüğünün etimolojisi konusunda ve çağın önemli bir türü olduğu veya çağını tamamladığı konularında yazarlar arasında bir fikir birliği yoktur.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Deneme, Bibliyografya, Deneme Üzerine Yazılar.